

Overgang fra skole til erhvervsliv

De væsentligste problemstillinger og muligheder for unge med særlige uddannelsesmæssige behov i 16 europæiske lande

Overgang fra skole til erhvervsliv

**De væsentligste problemstillinger og
muligheder for unge med særlige
uddannelsesmæssige behov i 16
europæiske lande**

Sammenfattende rapport

Oktober 2002

Denne rapport sammenfatter de vigtigste punkter fra en undersøgelse af emnet "Overgang fra skole til erhvervsliv" som er foretaget af European Agency for Development in Special Needs Education.

Uddrag af rapporten er tilladt med angivelse af kildereference.

En omfattende internetbaseret database med sammenlignende information fra de 16 lande der har deltaget i undersøgelsen samt europæisk og international information findes på adressen www.european-agency.org

Denne rapport er tilgængelig på samme adresse i elektronisk format og på 12 andre sprog for at lette adgangen til informationen.

ISBN: 87-90591-54-2

Oktober 2002

European Agency for Development in Special Needs Education

Sekretariat:

Østre Stationsvej 33
DK-5000 Odense C
Denmark
Tel: +45 64 41 00 20
Fax: +45 64 41 23 03
secretariat@european-agency.org

Bruxelleskontor:

3, Avenue Palmerston
B- 1000 Brussels Belgium
Tel: +32 2 280 33 59
Fax: +32 2 280 17 88
brussels.office@european-agency.org

Web: www.european-agency.org

Denne rapport er udarbejdet i nært samarbejde med:

Elisabetta BERNARDINI
Alexander BÖHM
Patrice BLOUGORN
Gunvor BOLLINGMO
Peter den BOER
Harrie van den BRAND
Maria Dolores CEBOLLADA
Danielle CHOUKART
Lesley DEE
Eyglo EYJÓLFSDÓTTIR
Jorun Buli HOLMBERG
Markku JAHNUKAINEN
Preben SIERSBAEK LARSEN
João de LIMA PINHEIRO
Claudia NIEDERMAIR
Håkan NORDIN
Leif THORSSON

Redaktør: Victoria SORIANO
European Agency for Development in Special Needs Education

FORORD.....	5
INTRODUKTION.....	6
1 OVERGANG.....	9
2 RESULTER AF TIDLIGERE UNDERSØGELSER.....	11
2.1 Væsentligste problemstillinger.....	14
3 DET EUROPÆISKE AGENTURS UNDERSØGELSE.....	18
4 RELEVANTE ASPEKTER OG FAKTORER.....	21
4.1 Politiske initiativer og implementeringen af dem i praksis.....	22
4.2 Inddragelse af de unge og respekt for deres personlige valg.....	23
4.3 Udarbejdelse af hensigtsmæssige individuelle uddannelsesplaner.....	25
4.4 Direkte medvirken og samarbejde mellem alle involverede parter.....	28
4.5 Tætte relationer mellem skole og arbejdsmarked.....	30
4.6 Overgangen til erhvervslivet er et led i en lang proces.....	33
5 SAMMENDRAG AF UNDERSØGELSENS RESULTATER.....	35
6 ANBEFALINGER.....	37
7 REFERENCER.....	44
Det Europæiske Agenturs nationale koordinatører og nationale eksperter inden for området overgang fra skole til erhvervsliv.....	46

FORORD

Jeg vil gerne sige tak til agenturets nationale Working Partnere - nationale koordinatore - for den støtte og arbejdsindsats de har ydet. Samtidig vil jeg rette en tak til de mange andre fagpersoner som har deltaget i projektet og været med til at arrangere studiebesøg på deres skoler eller uddannelsescentre samt bidraget med information og afsat tid til at medvirke ved udarbejdelsen af denne rapport.

Jørgen Greve
Direktør

INTRODUKTION

Emnet "Overgang fra skole til erhvervsliv" blev valgt af det Europæiske Agenturs medlemslande på grund af dets store betydning og en fælles interesse i de problemer der er forbundet med at undervise, kvalificere og sikre beskæftigelse til unge mennesker med særlige uddannelsesmæssige behov.

Et af de primære formål med denne rapport er at sætte fokus på betydningen af at involvere de forskellige mennesker som er fagligt engageret i arbejdet på dette område. Over 60 fagpersoner fra 16 lande har udvekslet erfaringer og været med til at belyse emnet med udgangspunkt i deres daglige arbejde. Målet har været at nå frem til en mere præcis definition af de eksisterende problemstillinger – *hvilke* elementer indgår i overgangsprocessen og *hvorfor* – samt at komme med anvisninger på *hvordan* overgangen fra skole til erhvervsmæssig beskæftigelse bedst kan tilrettelægges.

I slutningen af 1999 gennemførte det Europæiske Agentur en undersøgelse og analyse af eksisterende data og informationsmateriale på det europæiske og internationale niveau. Med udgangspunkt i denne undersøgelse blev der gennemført en analyse af det informationsmateriale om nationale forhold som fagpersonerne fra de 16 deltagende lande kunne bidrage med. Der blev indsamlet materiale om eksisterende politikker på området, om arbejdet med at implementere disse politikker i praksis samt om de primære problemstillinger og vigtigste resultater. Der blev indsamlet oplysninger om emner som:

- Adgang til relevante uddannelses tilbud efter den obligatoriske skolegang for unge med særlige uddannelsesmæssige behov
- Specifikke udslningsforløb
- Beskæftigelses- og arbejdsløshedssituationen for unge med særlige behov

-
-
- Lovgivning og beskæftigelsesfremmende initiativer på området
 - Positive og negative elementer i nationale forhold.

Med henblik på at uddybe den nationale information blev der udvalgt et betydeligt antal specifikke projekter og initiativer – mindst 1-2 fra hvert land – som blev gjort til genstand for en nærmere analyse. Projekterne omfattede særlige tiltag på folkeskoler samt skoler og centre for erhvervs- og arbejdsmarkedsuddannelse og tilsvarende uddannelsesinstitutioner med tilbud til unge med særlige uddannelsesmæssige behov. Der blev ikke fokuseret på en bestemt målgruppe da målet var at sikre et generelt overblik over situationen i de enkelte lande under hensyntagen til deres forskellige måder at prioritere på nationalt. På tilsvarende måde blev initiativerne heller ikke udvalgt ud fra om de foregik i regi af det almene system eller på specialskoler og -uddannelsescentre. For hvert projekt blev der udarbejdet en kort redegørelse for:

- (a) Hvad projektet omfattede, hvordan det var tilrettelagt og med hvilket formål
- (b) De opnåede resultater.

Med udgangspunkt i det indsamlede materiale blev der gennemført en række studiebesøg og arbejds møder i de forskellige lande. Målet var at identificere ligheder og forskelle og at lave en indledende analyse, som på et erfaringsbaseret grundlag gjorde det muligt at pege på de nøglefaktorer der skal tages i betragtning, forstærkes eller tilpasses i overgangen fra skole til arbejdsmarked. Resultaterne af disse studiebesøg og arbejds møder findes i den internetbaserede database om emnet på agenturets hjemmeside på adressen: www.european-agency.org

Det primære mål med denne rapport er at skabe overblik over tilsyneladende effektive strategier og fremgangsmåder, at tilvejebringe en generel analyse af relevante karakteristika og hyppigt nævnte barrierer samt at klarlægge de vigtigste indikatorer i overgangen fra skolen til arbejdsmarkedet. Den sidste del af rapporten indeholder et sæt anbefalinger til

hvordan man kan forbedre indsatsen, rettet til politiske beslutningstagere og fagpersoner på området.

Rapporten sammenfatter de vigtigste emner som deltagerne har diskuteret gennem de seneste to år med det formål at levere stof til eftertanke og fortsat udvikling på det politiske og faglige plan.

Det er ikke muligt her at give et fyldestgørende billede af det omfattende informationsmateriale som er samlet i forbindelse med projektet. Derfor henvises særligt interesserede til den database om emnet som findes på agenturets internetsider på adressen: www.european-agency.org

1 OVERGANG

Begrebet overgang fra skole til erhvervsliv er med udgangspunkt i forskellige definitioner behandlet i et stort antal internationale publikationer. Tre primære elementer indgår imidlertid i samtlige definitioner:

- 1) *Proces* – med henvisning til det forberedende arbejde og det forløb i tid som er forudsætninger for overgangen
- 2) *Overgang* – bevægelse fra ét uddannelsesstrin eller trin i livet til det næste
- 3) *Forandring* - i såvel personlige som faglige sammenhænge.

Salamanca-erklæringen (UNESCO 1994) fastslår at

Unge med særlige uddannelsesmæssige behov skal hjælpes til en effektiv overgang fra skole til voksent arbejdsliv. Skolerne skal understøtte deres bestræbelser på at blive økonomisk aktive og give dem de færdigheder, som svarer til voksenlivets sociale og kommunikationsmæssige behov og forventninger (side 34).

Overgang beskrives i andre dokumenter – for eksempel Pellisé et al. (1996) – som

en løbende tilpasningsproces som involverer mange forskellige variabler og faktorer. Det er en livslang proces med visse kritiske perioder såsom når man begynder i børnehaven, afslutter den obligatoriske skolegang eller forlader uddannelsessystemet (side 4).

Den Internationale Arbejdsorganisation (ILO) definerer overgang som

en social orienteringsproces som medfører ændringer i ens status og rolle (f.eks. fra studerende til praktikant, fra praktikant til ansat og fra afhængighed til uafhængighed) og som er afgørende for ens integration i samfundet ... I forbindelse med overgangen ændres ens forhold til andre, ens vaner og selvopfattelse. For at sikre en mere smidig overgang fra skole til erhvervsliv er unge mennesker med handicap nødt til at opstille mål og finde

ud af hvilken rolle de ønsker at spille i samfundet (side 5 og 6).

OECD (2000) mener at overgangen til erhvervsliv kun er ét blandt mange forløb som unge mennesker skal igennem på vej mod deres liv som voksne. Set i et livslangt læringsperspektiv er overgangene fra de tidlige til de efterfølgende uddannelsesstrin blot de første af mange overgange mellem arbejde og læring som de unge vil opleve i løbet af deres liv.

I The Labour Force Survey (EC, 2000) argumenteres der for at overgangen fra skole til erhvervsliv ikke er lineær, at det at man forlader uddannelsessystemet ikke nødvendigvis betyder at man begynder at arbejde. Det er en gradvis overgang og de unge går gennem skiftende perioder med studier og arbejde.

Agenturets undersøgelse på området viser, at overgangen til erhvervsliv er ét blandt mange elementer i en lang og kompleks proces som omfatter alle faser i et menneskes liv og som det er nødvendigt at man håndterer så hensigtsmæssigt som muligt. "Et godt liv for alle" såvel som "et godt job til alle" er de overordnede mål. Hverken den type foranstaltninger der tilbydes eller måden skolen og de øvrige uddannelsessteder er indrettet på må stå i vejen for denne proces. For at overgangen fra skole til erhvervsliv skal blive vellykket, er det nødvendigt at den unge selv medvirker aktivt og at man inddrager forældrene samt at de forskellige instansers indsats koordineres og der etableres et tæt samarbejde med arbejdsmarkedets parter (European Agency, 2001).

2 RESULTER AF TIDLIGERE UNDERSØGELSER

Den første gennemgang og analyse af eksisterende information på europæisk og internationalt plan – med vægt på udgivelser fra mellem 1992 og 1999 omfattende mindst fire lande – viste at de overordnede spørgsmål der søges belyst er nært beslægtede:

- Hvordan kan man forberede mennesker med særlige behov til et liv som voksne og fuldgældige medlemmer af vores samfund? (Pericas et al. 1999)
- Hvordan sikrer man at mennesker med handicap gennem hele deres liv får adgang til relevante uddannelses tilbud når de ønsker at forbedre deres evner til at leve et selvstændigt liv? (Lauth et al. 1996)
- Hvordan kan man mindske antallet af unge som opgiver deres uddannelse på så tidligt et tidspunkt at de ikke har nået at tilegne sig de nødvendige grundlæggende færdigheder? (Joint Employment Report, 1998).

En nærmere gennemlæsning af de undersøgelser der beskæftiger sig med henholdsvis uddannelses- og beskæftigelsessektoren viser, at det i mange tilfælde er de samme grundlæggende problemstillinger der fremhæves. De belyses ganske vist ofte fra forskellige synsvinkler men i virkeligheden er der tale om to sider af same sag, hvilket er med til at understrege den nære sammenhæng mellem de to sektorer. Der kan være forhold som er forbundet med bestemte konsekvenser i den ene sektor men som samtidig indvirker på den anden sektor og også har konsekvenser dér.

Skemaet opsummerer de problemstillinger der fremhæves i de to sektorer i stort set samtlige rapporter og indeholder korte forklarende noter. De forskellige betegnelser som anvendes af de forskellige forfattere er taget til efterretning og anvendt her.

Undervisning og uddannelse	Beskæftigelse
<ul style="list-style-type: none">• Høj frafaldsprocent: <p>Et stort antal studerende</p>	<ul style="list-style-type: none">• Højt arbejdsløshedstal:

<p>begynder på en videregående uddannelse men mange gennemfører aldrig studiet. Selv om der ikke findes tilstrækkeligt præcise data kan det fastslås at et stort antal studerende med særlige uddannelsesmæssige behov ikke fuldfører de uddannelsesforløb de påbegynder (OECD, 1997).</p>	<p>Mennesker med handicap er dårligere stillet på arbejdsmarkedet. Arbejdsløshedstallet for handicappede er betydeligt højere end for mennesker uden handicap – to til tre gange så højt (ILO, 1998).</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Begrænset adgang til undervisning og uddannelse: <p>De europæiske tal viser at mennesker med handicap er vanskeligere stillet på det frie arbejdsmarked, ikke på grund af manglende evner som følge af deres handicap men på grund af deres begrænsede adgang til undervisning og uddannelse (ILO, 1998).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Begrænset adgang til beskæftigelse: <p>Mennesker med handicap har generelt vanskeligere ved at finde arbejde og de forbliver ofte uden beskæftigelse i lang tid (Lauth, 1996).</p> <p>Politiske initiativer vedrørende handicappedes særlige behov integreres ikke i tilstrækkeligt omfang med indsatsen på andre områder, især ikke når det gælder forebyggelse af langtidsledighed og tilpasning af forholdene med henblik på at fremme integration på arbejdsmarkedet (EC, 1998).</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Manglende eller begrænsede kvalifikationer: <p>Lave karakterer og manglende</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Problemer med tilpasning til ændrede arbejdsvilkår: <p>Stigende beskæftigelse er</p>

<p>kvalifikationer anføres som årsager til at mennesker med handicap ikke har større succes med at finde beskæftigelse. Nye tal viser at mange handicappede ikke er i besiddelse af de kvalifikationer som kræves for at få arbejde (ILO, 1998).</p>	<p>betinget af en offensiv strategi der øger efterspørgslen frem for en defensiv strategi. Dette medfører krav om investeringer i såvel det materielle produktionsapparat som i menneskelige ressourcer, viden og færdigheder (EC, 1996).</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Undervurdering af kompetencer: <p>Lærere, forældre og befolkningen i almindelighed undervurderer ofte handicappedes evne til at påtage sig konkurrencebetonet betalt arbejde (UNESCO, 1994).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Negative holdninger hos arbejdsgivere: <p>Der findes stadig arbejdsgivere med en stereotyp opfattelse af handicappede. Ofte forstår de ikke hvilke kvalifikationer og kompetencer handicappede er i besiddelse af (ILO, 1998).</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Erhvervsuddannelsen er ikke altid orienteret mod praksis på arbejdsmarkedet: <p>Erhvervsuddannelserne har brug for mere information om de kompetencer som arbejdsgiverne efterspørger. (EC, 1992).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Begrænset eller ingen kontakt med uddannelsessområdet : <p>Samarbejdet mellem uddannelses- og beskæftigelsesområdet beskrives i mange publikationer som meget begrænset eller ikke eksisterende.</p>

I det følgende uddybes og kommenteres de problemstillinger som er fremhævet i de forskellige rapporter.

2.1 Væsentligste problemstillinger

De væsentligste problemstillinger som kan udledes på grundlag af litteraturgennemgangen kan inddeles i 8 områder:

1. Data

Der findes meget begrænsede data på området, hvilket gør det vanskeligt at sammenligne data fra forskellige lande. Selv om der anvendes forskellige definitioner og termer i de enkelte lande – som f.eks. handicappede studerende eller studerende med særlige behov – kan det slås fast at antallet af unge med særlige uddannelsesmæssige behov gennemsnitligt udgør mellem 3 og 20% af alle unge under 20 år (European Agency, 1998; Eurybase, 1999).

2. Gennemførelsesprocenter

I 1995 udgjorde gruppen af unge i aldersgruppen 20-29 år i Europa uden afsluttet ungdomsuddannelse omkring 30% (Eurostat). Dette tal er endnu højere når det gælder unge med særlige uddannelsesmæssige behov. Det er vanskeligt at fastslå præcis hvor mange der forlader uddannelsessystemet umiddelbart efter den obligatoriske skolegang men det er muligt at fastslå at mange aldrig når længere. Selv om eksisterende data ikke er tilstrækkeligt præcise, ved man at et stort antal unge med særlige uddannelsesmæssige behov påbegynder en efterfølgende ungdomsuddannelse men at mange af dem aldrig gør den færdig (OECD, 1997). I nogle lande har 80% af de voksne handicappede kun fået en meget basal skolegang og kan betragtes som analfabeter (Lauth, 1996).

3. Adgang til undervisning og uddannelse

I teorien har unge med særlige uddannelsesmæssige behov adgang til de samme uddannelsesstilbud som alle andre, men i praksis bliver de næsten udelukkende tilbudt uddannelser som

fører til en tilværelse med sociale ydelser eller lavtlønnet arbejde (OECD, 1997). Tilbuddene er ikke altid relevante og undervisningen og uddannelserne tager ikke altid hensyn til deres interesser og behov. Derfor er det vanskeligt stillet på de frie arbejdsmarked (ILO, 1998). Ved at gøre uddannelsestilbuddene mere relevante og tilpasse dem til de studerende kunne man afhjælpe en del af problemerne, herunder de problemer som de unge står over for i overgangsfasen (European Agency, 1999).

4. Erhvervsforberedelse

Oftest mangler der sammenhæng mellem erhvervsuddannelsen og de faktiske forhold som de unge møder på arbejdspladsen. Uddannelsen foregår ofte på særlige institutioner og sigter sjældent på at kvalificere de unge til mere komplekse jobs. Mennesker med handicap opnår ikke de nødvendige kompetencer. Uddannelsestilbuddene skal i højere grad skræddersys efter hvad der efterspørges på arbejdsmarkedet (ILO, 1998).

5. Arbejdsløshedstal

Arbejdsløshedstallet for handicappede er to til tre gange højere end for mennesker uden handicap (ILO, 1998). Landenes nationale data omfatter kun registrerede handicappede men mange handicappede registreres ikke som arbejdsløse, fordi de ikke har nogen chance for at opnå beskæftigelse (Lauth, 1996). Bekæmpelse af arbejdsløsheden for mennesker med handicap har udviklet sig til den tredje største post på det sociale udgiftsbudget efter alderspensioner og sundhedsudgifter (EC Employment, 1997). For at opnå beskæftigelsesfremgang er der brug for en offensiv strategi og en politik der skaber stigende efterspørgsel frem for en defensiv strategi og politik. En sådan politik kræver investeringer i såvel det fysiske produktionsapparat som i menneskelige ressourcer, viden og færdigheder. Set i dette perspektiv bør unge mennesker med handicap have mulighed for aktivt at deltage i planlægningen af deres egen fremtid (EC, 1998).

6. Forventninger og holdninger

Samtlige rapporter er enige på dette område. Såvel lærere, forældre og arbejdsgivere som befolkningen i almindelighed undervurderer handicappede menneskers kompetencer. En vigtig forudsætning for at fremme et realistisk syn på de unges kompetencer er samarbejde inden for alle områder af uddannelsektoren (European Agency, 1999), herunder i forbindelse med overgangen til erhvervslivet.

7. Adgangsforhold på arbejdspladsen

Der er stadig problemer med de fysiske adgangsforhold på arbejdspladserne samt med adgangen til personlig og teknisk støtte. Oplysning og rådgivning til arbejdsgiverne er et andet vigtigt indsatsområde der fremhæves i mange rapporter.

8. Implementering af eksisterende lovgivning

I visse lande findes der ingen lovgivning omkring overgangen til erhvervslivet, eller også er den udformet så løsningerne blive stive og ufleksible. Kvoteordninger til fremme af beskæftigelsen hos handicappede viser sig at være vanskelige at få til at fungere i praksis. De fleste lande anvender en kombination af forskellige tiltag som menes at have en gunstig virkning. Der er ingen eksempler på at man har nået de ønskede resultater med kvoteordninger. Tilhængere af dette system peger imidlertid på at de midler der opsamles gennem afgifter eller bøder kan anvendes til finansiering af andre beskæftigelsesfremmende foranstaltninger.

Der er også problemer forbundet med antidiskriminationslovgivning. Man kan nogle gange få indtryk af at denne form for lovgivning i højere grad handler om at sende et signal til de handicappede og arbejdsgiverne end om at gennemføre initiativer der reelt øger de enkeltes muligheder (ECOTEC, 2000).

De forskellige materialer og rapporter har dannet et solidt grundlag for de diskussioner som fandt sted i forbindelse med

de gennemførte studiebesøg og arbejds møder. I det følgende gennemgås resultaterne af disse diskussioner.

3 DET EUROPÆISKE AGENTURS UNDERSØGELSE

Det Europæiske Agenturs undersøgelse har været afgrænset til uddannelsesområdet. Målet har været at gå mere i dybden med henblik på bedre at forstå allerede rejste problemstillinger. De problemer som fremhæves af beskæftigelsessektoren og deres indvirkning på uddannelsesområdet er ganske vist også blevet taget i betragtning, ligesom der er taget højde for at initiativer på uddannelsesområdet kan have betydning for de videre beskæftigelsesmuligheder for unge med særlige behov. Det primære formål har imidlertid ikke været at redegøre for de forskellige politikker og initiativer på beskæftigelsesområdet, men derimod at se nærmere på konkrete aspekter af de enkelte landes tiltag på undervisnings- og uddannelsesområdet i forbindelse med overgangen fra skole til erhvervsliv. Der refereres således kun til initiativer og tendenser på beskæftigelsesområdet i det omfang det skønnes relevant.

De væsentligste problemstillinger som blev identificeret i den indledende litteraturbaserede undersøgelse har været anvendt som udgangspunkt for den efterfølgende indsamling og ajourføring af information om overgangen fra skole til erhvervsliv i de enkelte lande. Denne information er nu samlet i agenturets database om emnet. De 16 landes faglige eksperter på området fandt at der fortsat er problemer på de 8 områder som er beskrevet i det foregående kapitel. De påpegede dog at der på visse områder er sket en positiv udvikling såvel i beskæftigelsesmuligheder som i antallet af unge der færdiggør deres studier og i tilbuddene til unge med særlige behov. Den positive udvikling på disse områder beror dog primært på lokale initiativer og enkeltstående projekter som er gennemført med henblik på løsning af specifikke problemer.

Som led i agenturets projekt blev der gennemført en række studiebesøg, hvor de faglige eksperter fra de forskellige lande havde mulighed for at udveksle erfaringer og diskutere de problemstillinger de møder i deres daglige arbejde. Det viste sig at der på 6 områder var behov for en mere uddybende analyse, som følger:

-
-
- Inddragelse af de unge i overgangsprocessen: Hvordan tilrettelægger man bedst processen så der tages udgangspunkt i den studerende selv? Dette omfattede overvejelser vedrørende:
 - a) Vejledning og vurdering af de unge
 - b) Udvikling af individuelle uddannelsesplaner
 - c) Inddragelse af familien.

 - Overgangsmodeller: Forskellige modeller for gennemførelse af overgangen fra skole til erhvervsliv i de enkelte lande. Blandt hovedemnerne var:
 - a) Strategier udviklet og gennemført med henblik på kvalificering og uddannelse af unge i rigtige jobsituationer
 - b) Strategier for etablering af kontakt med arbejdsgivere og virksomheder
 - c) Særlig fokus på et system der tilgodeser teoretisk undervisning kombineret med jobtræning i virksomheder.

 - Anerkendelse af kompetencer og uddannelsesbeviser: Det primære fokus var på:
 - a) Indholdet og værdien af erhvervede kompetencer og tilhørende uddannelsesbeviser, herunder anvendeligheden i forbindelse med de unges videre uddannelsesforløb eller i forhold til de krav der stilles på arbejdsmarkedet
 - b) Betydningen af delkompetencer
 - c) Anerkendelse af uddannelsesbeviser (ikke mindst for unge med moderate eller vidtgående indlæringsvanskeligheder).

 - Rådgivning: Forskellige former for rådgivning i forbindelse med overgangen fra skole til erhvervsliv. Diskussionerne fokuserede på:
 - a) Målet med forskellige former for rådgivning
 - b) Konstatation af overlap mellem de forskellige former for rådgivning.

- Netværkssamarbejde: Hvilke andre former for rådgivning end den uddannelsesmæssige ydes der – hvilke relationer er der mellem de forskellige instanser og hvor effektivt er samarbejdet?
- Politiske og praktiske initiativer i landene: Hvilke fremmende foranstaltninger findes der i de deltagende lande og i hvilket omfang er de implementeret? Blandt de temaer der blev diskuteret var:
 - a) Effekten af initiativer som kvoteordninger i forhold til beskæftigelsen af unge med særlige behov
 - b) Årsager til den begrænsede effekt af sådanne initiativer i visse lande
 - c) Spørgsmålet om visse sociale foranstaltninger i virkeligheden fører til øget diskrimination.

På grundlag af diskussionerne af disse emner blev der udtaget en række generelle aspekter og faktorer. Disse er beskrevet og illustreret med eksempler i næste kapitel.

4 RELEVANTE ASPEKTER OG FAKTORER

Dette kapitel beskriver en række aspekter som det på grundlag af de forskellige faglige eksperters medvirken i projektet har vist sig afgørende at tage højde for. Diskussionerne af disse aspekter har taget udgangspunkt i de 6 områder som er beskrevet i det forgående kapitel: Inddragelse af de unge i overgangsprocessen – overgangsmodeller - anerkendelse af erhvervede kompetencer og tilhørende uddannelsesbeviser – rådgivning – netværkssamarbejde - initiativer på det politiske og praktiske plan.

Resultaterne har været med til at understrege hvor kompleks en proces overgangen fra skole til erhvervsliv er, samt nødvendigheden af at være opmærksom på nogle specifikke aspekter af denne proces:

- a) Politiske initiativer og implementeringen af dem i praksis
- b) Inddragelse af de unge og respekt for deres personlige valg
- c) Udarbejdelse af hensigtsmæssige individuelle uddannelsesplaner
- d) Samarbejde mellem alle involverede parter: familien, fagpersoner og rådgivende instanser
- e) Behovet for tæt samarbejde mellem uddannelses- og beskæftigelsessektorerne.

I det følgende redegøres der nærmere for disse aspekter samt for de faktorer som henholdsvis fremmer eller hæmmer en vellykket overgang fra skole til erhvervsliv. De forskellige faktorer er illustreret med eksempler, som enten bygger på konkrete beskrivelser af praksis eller udspringer af diskussionerne mellem de deltagende faglige eksperter. Eksemplerne (*med kursiv*) er her kun omtalt ganske kort men der findes mere uddybende information på agenturets database om emnet på internettet (www.european-agency.org) i sektionerne med praktiske eksempler og projekter ('Practices') og i landeoversigterne ('Country overviews').

4.1 Politiske initiativer og implementeringen af dem i praksis

Lovgivning som resulterer i politiske initiativer og praktisk handling er en nødvendig forudsætning for en vellykket overgang fra skole til erhvervsliv og er samtidig med til at sikre de unges rettigheder som fulgyldige medlemmer af samfundet. Myndighederne udvikler forskellige tilbud, men ofte er det vanskeligt at omsætte lovgivningen i praksis.

Hæmmende faktorer:

- Manglende koordination: der kan være situationer hvor forskellige sektorer søger at iværksætte initiativer der isoleret set kunne have en positiv virkning men som er i modstrid med eksisterende lovgivning eller modvirker initiativer på andre områder.
- Passive politikker: visse sociale foranstaltninger (som for eksempel førtidspension) kan begrænse virkningen af initiativer der søger at fremme en selvstændig tilværelse med beskæftigelse. Det er nødvendigt at tage alle midler i brug for at finde et job inden der tilbydes pension eller understøttelse som en passiv udvej.

Fremmende faktorer:

- Lovgivning som åbner mulighed for gennemførelse af fleksible initiativer: nogle landes lovgivning åbner mulighed for at iværksætte forskelligartede og fleksible tiltag i forbindelse med overgangen til arbejdsmarkedet. Det er imidlertid en forudsætning at lovgivningen udmøntes i konkrete initiativer og handling (se agenturets database: Transition Planning in the United Kingdom, Practices, UK1 *East of England Region*).
- Fleksible foranstaltninger: der er behov for fleksible løsninger som medfører relevante fordele for den enkelte med udgangspunkt i vedkommendes konkrete muligheder for behov. Begreberne lige rettigheder og lige muligheder bør ikke misbruges hverken med henblik på

at fremme eller begrænse handicappedes muligheder (se agenturets database: Official Publications, *Active Employment Policies and Labour Integration of Disabled People: Estimation of the Net Benefit*).

- Nationale forskrifter: frem for at forlade sig på de enkelte skoler, uddannelsesinstitutioner og lokale initiativer er der brug for nationale forskrifter som gør det obligatorisk at udarbejde planer for alle unge i forbindelse med overgangen til erhvervslivet (se agenturets database: Country Overview, *France*)
- Lokale projekter: der opnås tilsyneladende bedre resultater gennem støtte til lokale projekter end gennem centralt styrede politiske initiativer, hvilket fortrinsvis skyldes at lokale projekter er mindre regelstyrede og bedre i stand til at tage udgangspunkt i de konkrete problemstillinger i nærområdet (dette belyses gennem talrige eksempler i agenturets database: Practices)
- Information til arbejdsgivere: der skal gøres en aktiv indsats for at gøre arbejdsgiverne opmærksomme på gældende lovgivning og initiativer på området – samt eventuelle virksomhedsfordele (se agenturets database: Country Overview, *Sweden*).
- Frivillige organisationer: de forskellige brugerorganisationer har en vigtig rolle at spille, ikke mindst når det gælder politisk lobbyvirksomhed. Man bør være opmærksom på at visse grupper af unge risikerer at blive glemt, hvis der ikke er nogen der taler deres sag (se agenturets database: Practices, Italy, IT2, *La Lega Del Filo D'Oro*).

4.2 Inddragelse af de unge og respekt for deres personlige valg

Aktiv medvirken forudsætter at de unge, deres familier, undervisere og rådgivere alle deltager aktivt i samarbejdet om udarbejdelsen af en individuel uddannelsesplan. Det er afgørende at der udvises respekt for de unges personlige valg

og at der arbejdes med muligheder frem for begrænsninger. De unge og deres familier skal opleve at der bliver lyttet til deres ønsker og at de har reel indflydelse.

Hæmmende faktorer:

- Overbeskyttelse: dette er en af de mest problematiske negative faktorer. Det opleves i forbindelse med alle former for handicap men ikke mindst i forbindelse med unge med indlæringsvanskeligheder. Der refereres i denne sammenhæng til de unges undervisere og rådgivere samt til deres familier. Overbeskyttelse begrænser de unge i deres personlige valgmuligheder.

Fremmende faktorer:

- De unges ønsker og ambitioner: det er de unges egne ønsker og behov der bør være udgangspunktet for planlægningen af overgangsfasen. Det er dem som skal danne grundlag for den individuelle plan samt for eventuelle justeringer, hvis det viser sig at målsætningerne er urealistiske (se agenturets database, Practices, Norway, NO2, *Erik*)
- Inddragelse af de unge og deres forældre: formelle møder skal tilrettelægges på en måde så de unge og deres familiers synspunkter bliver taget til efterretning og respekteret. Man kan også støtte de unge og deres familier i udarbejdelsen af en plan for fremtiden ved at bidrage med rådgivning i regi af en lokal gruppe af nære familiemedlemmer og venner samt nøglerådgivere under ledelse af en erfaren formidler. Sådant en gruppe kan eventuelt mødes med jævne mellemrum i den unges eget hjem og når planen foreligger kan den unge og dennes familie bruge den i forbindelse med møder med skolen og andre instanser. Nogle gange kan et sådant forløb hjælpe de unge med at finde arbejde (se agenturets database: Practices, Austria, AT8, *Spagat*).

-
-
- Klare uddannelsesstrategier: skolerne skal udarbejde strategier som sikrer at de unge inddrages aktivt i udarbejdelsen af uddannelsesplanen og stimuleres til at træffe bebeslutninger når planen skal justeres og evalueres med henblik på fastlæggelse af de næste skridt (dette belyses gennem talrige eksempler i agenturets database: Practices).
 - Kompetenceprofil: de unge evner og færdigheder skal beskrives og de unge skal selv være med til at identificere såvel egne færdigheder som nødvendige kompetencer. De skal have mulighed for at stifte bekendtskab med så mange fag- og arbejdsområder som muligt, så de opnår en større erkendelse af egne færdigheder og kompetencer. Der er en fordel hvis der anvendes objektive vurderingsredskaber i denne proces (se agenturets database: Practices, Spain, ES1, *Perez Urruti*).
 - Valgmuligheder og klar information: de unge er ikke kun optaget af deres uddannelse men gør sig også tanker om mulige boligformer, fritids- og beskæftigelsesmuligheder, økonomi og støttemuligheder. Det er vigtigt at der informeres klart om disse forhold og at informationen er koordineret, så de unge og deres familier får et godt grundlag for deres beslutninger angående fremtiden og forhold som i øvrigt vedrører deres tilværelse (se agenturets database: Practices, Denmark, DK1, *Via*).

4.3 Udarbejdelse af hensigtsmæssige individuelle uddannelsesplaner

Det er afgørende at der i samarbejde med de unge og deres forældre udarbejdes en individuel uddannelsesplan som ikke kun fokuserer på den unges generelle udvikling men også på eventuelle ændringer i selve uddannelsesforløbet. I landenes diskussioner på dette område blev der skelnet mellem en *individuel uddannelsesplan* - som er bred og overvejende uddannelsesorienteret og en *udslusningsplan* - som i højere grad fokuserer på forhold af betydning i forbindelse med

overgangen fra skolen til erhvervs- og voksenlivet. Det er vigtigt at der er sammenhæng og overensstemmelse mellem disse planer. I Danmark er alle disse elementer allerede indarbejdet i den uddannelsesplan som skal udarbejdes for hver enkelt elev i forbindelse med overgangen fra grundskole til ungdomsuddannelse.

Hæmmende faktorer:

- Indhold: i visse lande er det sådan at individuelle uddannelsesplaner fortrinsvis beskæftiger sig med uddannelsesmæssige forhold og kun i begrænset omfang tager højde for personlige og sociale forhold.
- Anerkendelse af kompetencer: i nogle tilfælde udstedes der ikke egentlige uddannelsesbeviser til unge med særlige behov, hvilket begrænser deres muligheder i forhold til andre unge. Når de erhvervede kompetencer ikke fremgår af et uddannelsesbevis, er det vanskeligere for disse unge at sikre sig et job på samme lønvilkår som øvrige arbejdstagere. Der lægges i bedømmelsen ofte vægt på deres praktiske, generelle og sociale færdigheder, hvilket langt fra altid er tilstrækkeligt i en jobsøgningssituation, hvor man ofte er bedre stillet hvis man er i besiddelse af et formelt uddannelsesbevis.

Fremmende faktorer:

- Individuelle udslusningsplaner: i den individuelle uddannelsesplan bør der indgå en individuel plan for overgangen fra skolen til erhvervslivet som tager udgangspunkt i den unges ønsker og målsætninger. Den bør angive:
 - Hvilke kompetencer – generelle, specifikke og personlige - den unge skal tilegne sig
 - Hvilke kvalifikationer den unge skal søge at opnå
 - Erhvervsmuligheder og jobperspektiver som skal tages i betragtning.

Udslusningsplanen skal løbende revurderes. Den skal sikre at alle involverede medvirker aktivt og give et klart billede af de enkeltes ansvarsområder. Den bør omfatte:

- En vurdering af den unges muligheder og på denne måde fungere som en karriereplan
- Forslag til aktiviteter som kan forberede den unge på de faktiske forhold man møder i en realistisk jobsituation
- Opfølgning på arbejdspladsen.

Planen skal revurderes med jævne mellemrum og justeres i lyset af den unges behov og i takt med at der sker fremskridt (se agenturets database: Practices, Portugal, PO3, *Escola EB23 de Carteado Mena*).

- Løbende evaluering: den individuelle uddannelsesplan skal evalueres med jævne mellemrum. Det er vigtigt at den unge selv deltager i denne evaluering, så man sikrer at der hele tiden tages udgangspunkt i den unge selv. Resultaterne af evalueringen bør gemmes i skriftlig form (se agenturets database: Practices, Finland, FI2, *Kurikka*).
- Tværfaglig indsats: udarbejdelsen af den individuelle uddannelsesplan sker bedst i et tværfagligt samarbejde mellem alle involverede (se agenturets database; Practices, Germany, DE4, *AVJ*).
- Sammensætning af en 'uddannelsesmappe': den individuelle udslningsplan skal fungere som en uddannelsesmappe og handlingsplan – det man i Danmark sammenfattende kalder en uddannelsesbog - som administreres af den unge selv. Den skal indeholde beskrivelser af de forskellige forslag der har været drøftet eller afprøvet og redegøre for eventuelle justeringer og opnåede resultater. Den skal også beskrive den unges stærke og svage sider og bør udarbejdes i et nært samarbejde mellem uddannelsesinstitution, familie og eventuelle

arbejdsgivere eller virksomheder (se agenturets database: Practices, Belgium (French), BF1, *Amay*).

- Uddannelsesbeviser: skal afspejle de resultater de unge har opnået og deres kvalifikationer og bør have formel status så de unge får lettere ved at skifte job eller praktikplads. Der kræves ikke formelle uddannelsesbeviser til alle former for arbejde og i visse situationer kan modulopbyggede uddannelsesforløb godkendt af arbejdsgiveren være en god løsning (se agenturets database, Practices, the Netherlands, NL1, *NPO*).
- Lige muligheder: den individuelle udslningsplan skal sikre de unge lige muligheder uanset deres køn, kulturelle baggrund og geografiske bopæl (se agenturets database, Practices, Finland, FI3, *Helsinki City College of Culinary, Fashion and Beauty*).

4.4 Direkte medvirken og samarbejde mellem alle involverede parter

Samarbejdet mellem alle de involverede parter – familien, skolen, arbejdsgivere, fagforeninger, rådgivende instanser, centre for erhvervs- og arbejdsmarkedsuddannelse – er af stor betydning. Deres roller og opgaver varierer og afhænger af hvor den unge befinder sig i sit livsforløb.

Hæmmende faktorer:

- Mangel på erfaring: de deltagende parter har ikke altid den fornødne erfaring i at samarbejde og fordele ansvarsområder.
- Mangel på klare retningslinier: selv om der i flere lande gøres en stor indsats er de forskellige rådgivende instanser tilbageholdende med at tage initiativer. Der mangler klare retningslinier og som følge heraf fungerer netværksmodellen ikke effektivt.

-
-
- Manglende kommunikation: forældrenes deltagelse opleves i visse tilfælde som problematisk, da de ofte har andre forventninger end den unge og uddannelsesinstitutionen. Der skal etableres klare kommunikationslinier og retningslinier for udveksling af information.
 - Mangel på fælles sprogbrug og definitioner: de forskellige instanser anvender forskellige begreber og definitioner når det skal afgøres hvem der er støtteberettigede i overgangsprocessen.

Fremmende faktorer:

- Tilstedeværelsen af et netværk: som sikrer at alle enkeltpersoner, organisationer og rådgivende instanser deltager i samarbejdet – uanset hvor de er placeret – og at én af de deltagende instanser påtager sig den koordinerende rolle (se agenturets database: Practices, Austria, AT1, *The Social Network*).
- Klar opgavefordeling: det er vigtigt at man drøfter de forskellige opgaver og når til enighed om hvordan de skal fordeles. Der skal også være klare aftaler om hvilke former for støtte der ydes (se agenturets database: Practices, Belgium (Flemish), BNL1, *Gemeentelijk Buso*).
- Styrkelse af erhvervsvejledningen: erhvervsvejledningen skal styrkes og tilføres ekstra ressourcer. Erhvervsvejledningen skal først og fremmest beskæftige sig med de problemer de unge står over for, og i mindre grad med virksomhedernes problemer. Som et led i vejledningen bør der ydes rådgivning om de forskellige former for støtte der er til rådighed samt andre forhold som optager de unge og deres familier (se agenturets database: Practices, Austria, AT2, *Alpha Nova Compass*).
- Langtrækkende forløb: de involverede parter skal tilrettelægge samarbejdet på en sådan måde at det kan

videreføres på et senere tidspunkt, hvis der viser sig behov for det (se eksempler i agenturets database under: Practices).

- Deltagelse af arbejdsgivere og arbejdsmarkedets øvrige parter: arbejdsgivere og fagforeninger skal deltage mere aktivt i samarbejdet med henblik på at øge de unges beskæftigelsesmuligheder (se agenturets database: Practices, Germany, DE2, *Berufsausbildungswerk Mittelfranken*).

4.5 Tætte relationer mellem skole og arbejdsmarked

Det er vigtigt at de unge får kendskab til de faktiske forhold på arbejdsmarkedet. Det styrker deres selvtillid og giver dem lejlighed til at afstemme deres forventninger samtidig med at det øger mulighederne for at sikre dem beskæftigelse. Ifølge de deltagende faglige eksperter er tilbud om praktisk jobtræning i virksomheder mens de unge stadig er under uddannelse den mest effektive metode til at bibringe dem erfaringer med forskellige typer virksomheder og arbejdsmarkedet generelt. Det sætter også de unge i stand til bedre at kunne vælge mellem de forskellige muligheder på arbejdsmarkedet.

Samarbejdet mellem skole og arbejdsmarked skal styrkes. Skolerne skal følge med i udviklingen og de ændringer der sker på arbejdsmarkedet.

Hæmmende faktorer:

- Lukkede systemer: skoler og virksomheder tilhører forskellige verdener, anvender forskellige sprog og arbejdsmetoder og har forskellige mål. Det er vigtigt at begge parter gør en indsats for øge deres viden om hinanden og at de udviser respekt for de forhold og forskelle der kendetegner de to verdener, så de på den måde bliver bedre til at forfølge fælles mål.
- Skolegangen er bestemmende for de unges muligheder efter skolen: det virker nogle gange som om skolen

fortrinsvis sigter på at forberede de unge til at gå i én bestemt retning og at dette ofte har karakter af beskyttet arbejde. En sådan forudprogrammering begrænser de unge i deres personlige og faglige udvikling. Hvis skoler og centre for erhvervsuddannelse ikke tager højde for de unges særlige individuelle behov og tilrettelægger deres undervisning derefter risikerer de at hindre de unges adgang til fortsat uddannelse.

Fremmende faktorer:

- Dannelse af netværk: brobygning mellem de to sektorer kan ske gennem dannelse af netværk. Sådanne netværk kan tjene et socialt eller fagligt formål og omfatte såvel familiemedlemmer og brugerorganisationer som repræsentanter for arbejdsmarkedets parter (se agenturets database: Practices, France, FR1, *DJINH, Dispositif Jeunes Insertion Handicap*).
- Nye og kreative tiltag: kan være med til at nedbryde den skepsis man kan møde på arbejdsmarkedet. Skoler kan for eksempel tage kontakt med virksomheder og vise dem hvordan andre skoler har haft held med at integrere handicappede unge på arbejdsmarkedet (se agenturets database: Practices, Portugal, PO1, *Projecto PROACT, escola Basica 2/3 de S. Pedro do Sul*).
- Kombination af teori og praksis: forløb der kombinerer teoretisk undervisning med jobtræning i virksomheder har vist sig effektive og bør anvendes over for alle unge med særlige behov (der er talrige eksempler på dette i agenturets database: Practices).
- Mere fleksible praktikforløb: som eksempler kan nævnes særligt tilrettelagte forløb de sidste par år inden de unge starter i virksomhedspraktik – et ekstra års erhvervsuddannelse inden jobsøgningen påbegyndes – forlængelse af den erhvervsforberedende uddannelse efter behov – modulopbyggede erhvervsuddannelsesforløb - 6 måneders praktikforløb for alle unge som led i en treårig erhvervs- og

arbejdsmarkedsuddannelse (der er talrige eksempler i agenturets database under Practices section, se især Germany, DE3, *BO10 - Berufsorientierender Lehrgang in Kooperation mit Betrieben der freien Wirtschaft*).

- Øget kommunikation på tværs af sektorer: skoler og uddannelsesinstitutioner kan bygge bro til arbejdsmarkedet ved at invitere repræsentanter for arbejdsmarkedets parter til at fortælle om jobmuligheder og arbejdsvilkår (se agenturets database: Practices, Norway, NO3, *Hordalandsmodellen*).
- Jobdatabase: de unge får tilsyneladende lettere ved at træffe de nødvendige valg hvis de har adgang til en database med ledige stillinger (se agenturets database: *Aetat Service in the Norwegian Practice NO3 Hordalandsmodellen*).
- Opfølgning: skolerne bør følge de unge et stykke tid efter at de har afsluttet deres uddannelse og se hvordan det går dem på arbejdsmarkedet. Opfølgningen kan bruges som et evalueringsredskab og give såvel skoler som eventuelle netværk nyttig viden der kan danne basis for justeringer og ændringer i deres tilbud til de unge. Vurderingen af de unge præstationer og kvaliteten af deres arbejde kan påvirke arbejdsgiverne til fortsat at tilbyde beskæftigelse til unge med særlige behov og måske endda udvide deres tilbud (se agenturets database: Netherlands, NL1, *NPO – A Job for Every Pupil*).
- Støtte og rådgivning: det er vigtigt at der ydes støtte og rådgivning og stilles økonomiske og tekniske ressourcer til rådighed ikke blot for arbejdstagere men også for arbejdsgivere (see agenturets database: Practices, Greece, EL1, *Margarita*).

4.6 Overgangen til erhvervslivet er et led i en lang proces

Alle mennesker gennemgår nogle vigtige udviklingsforløb på bestemte tidspunkter i deres liv. Overgangen fra skole til erhvervsliv er en afgørende periode hvor de unge skal modnes til at klare en tilværelse som selvstændige og økonomisk uafhængige voksne. Det er et led i en kompleks proces der skal tilrettelægges på en enkel og overskuelig måde så de unge bliver i stand til at identificere og overvinde de forhindringer de møder på deres vej.

Hæmmende faktorer:

- Ufleksible strukturer og procedurer i uddannelsessystemet: usmidige vurderingsprocedurer, dårlig koordination i overførslen af viden mellem skoler og senere til virksomheder og potentielle arbejdsgivere hæmmer et vellykket udslusningsforløb.
- Strukturelle barrierer: forskellige finansieringssystemer og administrative procedurer inden for uddannelsessystemet samt konkurrence eller mangel på samarbejde mellem forskellige instancer forårsager ofte problemer.
- Lovgivningsmæssige hindringer: forskellig lovgivning inden for forskellige dele af uddannelsessystemet eller direkte modstrid mellem de lovgivningsmæssige retningslinier som regulerer forskellige instansers aktiviteter kan også stå i vejen for en vellykket overgangsproces.

Fremmende faktorer:

- Tidlig indsats: skolerne skal begynde at forberede de unge på deres indtræden i de voksnes rækker og overgangen til arbejdsmarkedet så tidligt som muligt. Det er for sent hvis denne proces først påbegyndes når den obligatoriske skolegang er ved at være afsluttet (se agenturets database: Practices, Sweden, SE1, *The Employability Institute*).

- Kvalificeret vejledning: det er afgørende at der ydes kompetent og hensigtsmæssig rådgivning gennem hele overgangsforløbet (der findes talrige eksempler i agenturets database, se Practices).
- Fleksibel rådgivning: rådgivningen der tilbydes skal være så fleksibel at der kan tages højde for særlige forhold og individuelle behov og der skal fortsat være tilbud om rådgivning efter at de unge har forladt skolen (se agenturets database: Practices, United Kingdom, UK2, *Oaklands College*).
- Referenceperson: det er en fordel hvis en bestemt fagperson fungerer som referenceperson og rådgiver gennem så langt et forløb som muligt. Vedkommende bør have sin primære base i uddannelsessystemet og have en central placering i det team der står for udarbejdelsen af udslusningsplanen (se agenturets database: Practices, Luxembourg, LU2, *LTC - Lycée Technique du Centre*).
- Opfølgning: for at sikre en vellykket overgang fra skole til erhvervsliv skal der følges op med de unge efter at de har forladt skolen (se agenturets database: Practices, Netherlands, NL2, *NW-Veluwe*).

Selv om de forskellige faktorer her er gennemgået som separate faktorer er dette sjældent tilfældet i virkeligheden. De er nært forbundne og det kan være vanskeligt at analysere dem enkeltvis uden også at tage andre i betragtning.

5 SAMMENDRAG AF UNDERSØGELSENS RESULTATER

Denne rapport har beskæftiget sig med tre områder:

- 1) **De væsentligste problemstillinger** som unge med særlige behov, deres familier, lærere og vejledere står over for i overgangen fra skole til erhvervsliv. Disse problemstillinger er behandlet gennem en analyse af eksisterende data og informationsmateriale på det europæiske og internationale plan. De problemer som fremhæves af uddannelses- og beskæftigelsessektorerne er samstemmende og nært forbundne. De væsentligste problemstillinger der fremhæves i de to sektorer er:
 - Hvordan kan man reducere antallet af unge der forlader uddannelsessystemet i utide og begrænse ungdomsarbejdsløsheden
 - Hvordan kan man øge adgangen til kvalitetsuddannelse og jobtræning
 - Hvordan sikrer man de unge de rette kvalifikationer og kompetencer som er i overestemmelse med deres evner og færdigheder og sætter dem i stand til at håndtere overgangen til voksen- og arbejdslivet
 - Hvordan øger man samarbejdet og den gensidige forståelse mellem uddannelsessektoren og beskæftigelsessektoren.

- 2) **Afgørende aspekter** som skal tages i betragtning i forbindelse med overgangen fra skole til erhvervsliv. Disse aspekter er behandlet gennem diskussioner og analyse af det informationsmateriale som de deltagende faglige eksperter fra 16 lande har bidraget med. Der er seks aspekter man i særlig grad skal være opmærksom på:
 - a) Overgangen fra skole til erhvervsliv er en proces som skal støttes gennem lovgivningsmæssige og politiske initiativer.

- b) Det er vigtigt at man giver de unge mulighed for at medvirke aktivt i processen og respekterer deres personlige valg. De unge, deres familier, lærere og rådgivere skal samarbejde om at udforme en individuel plan.
 - c) Som et led i overgangsprocessen skal der udarbejdes en individuel uddannelsesplan som sætter fokus på den unges udvikling og eventuelle nødvendige justeringer i uddannelsesforløbet.
 - d) Direkte medvirken og samarbejde mellem alle involverede parter er en nødvendig forudsætning.
 - e) Der skal etableres et tæt samarbejde mellem skoler og arbejdsmarked så de unge får et realistisk billede af forholdene på en rigtig arbejdsplads.
 - f) Overgangen fra skole til erhvervsliv er et led i en lang og kompleks proces som skal modne de unge til at klare en tilværelse som selvstændige og økonomisk uafhængige voksne.
- 3) **De væsentligste faktorer** som henholdsvis fremmer eller hæmmer en vellykket overgang fra skole til erhvervsliv. På grundlag af konkrete projekter og initiativer udvalgt af de deltagende faglige eksperter har det - med udgangspunkt i faktiske overgangsforløb - været muligt at udlede en række faktorer som knytter sig til de seks aspekter angivet ovenfor og som enten fremmer eller hæmmer en vellykket overgang fra skole til erhvervsliv. Gennemgangen af disse faktorer viser at meget få af dem optræder isoleret. Langt de fleste indgår i komplekse sammenhænge og situationer og er nært forbundne med hinanden.

På grundlag af arbejdet med disse tre områder har det været muligt at udarbejde en række anbefalinger for den fremtidige indsats på området. Disse anbefalinger gennemgås i næste kapitel. De er primært rettet mod politiske beslutningstagere og fagpersoner som er involveret i fastlæggelsen af de politiske rammer på området og implementeringen af dem i praksis.

6 ANBEFALINGER

De anbefalinger som gennemgås her er henvendt til politiske beslutningstagere og til de fagpersoner som er involveret i arbejdet med at sikre en hensigtsmæssig overgang fra skole til erhvervsliv. De politiske anbefalinger er ment som retningslinier for indsatsen på det lokale, regionale og nationale niveau.

Anbefalingerne tager udgangspunkt i de aspekter og faktorer som er gennemgået i de forrige kapitler og der er lagt særlig vægt på praktiske foranstaltninger som kan være med til at sikre en vellykket overgangsproces for unge med særlige behov. Anbefalingerne er ikke anført i prioriteret rækkefølge.

Politiske initiativer og implementeringen af dem i praksis

Politiske anbefalinger

Politiske beslutningstagere bør:

- Sikre overensstemmelse mellem initiativer som iværksættes på forskellige områder så man undgår overlap eller ny lovgivning som er i modstrid med eksisterende lovgivning.
- Sikre en effektiv implementering af lovgivningen så man undgår forskelsbehandling og/eller diskrimination som følge af en ulige fordeling af menneskelige og tekniske ressourcer.
- Systematisk rådføre sig med brugerorganisationer og udvise respekt for deres holdninger.
- Være lydhøre og gennemføre tiltag som aktivt øger disse unges muligheder for at finde beskæftigelse og føre en selvstændig tilværelse.
- Føre tilsyn med og evaluere alle tiltag som er møntet på at fremme handicappedes interesser, herunder kvoteordninger og særlige skatteregler, samt sikre at de forskellige instanser på det nationale, regionale og lokale niveau fungerer efter hensigten og samarbejder effektivt.
- Sikre at arbejdsgiversektoren bliver gjort opmærksom på nye politiske og lovgivningsmæssige initiativer og retningslinier.

-
-
- Fremme dannelsen af lokale netværk hvor alle samarbejder om at sikre at landsdækkende retningslinier også gennemføres på det lokale plan.

Praktiske anbefalinger

Faglige medarbejdere bør:

- Have adgang til den fornødne information om gældende lovgivning samt disponere over relevante færdigheder og metoder til at føre den ud i livet.
- Løbende evaluere lokale projekter og forsøgsordninger samt sikre at der sker en effektiv formidling af resultaterne.
- Tage initiativ til dannelsen af lokale netværk som kan være med til at sikre at nationale retningslinier drøftes, planlægges og implementeres i et nært samarbejde mellem alle involverede parter (arbejdsmarkedets parter, social- og undervisningsmyndigheder, de unge og deres familier).
- Have let adgang til at gøre administrationen opmærksom på de behov der opstår når nye initiativer skal iværksættes.

Inddragelse af de unge og respekt for deres personlige valg

Politiske anbefalinger

Politiske beslutningstagere bør:

- Afsætte de fornødne ressourcer (tid og penge) der kræves for at skolerne kan inddrage de unge og løse opgaverne i samarbejde med dem og deres familier.
- Sikre at ressourcerne anvendes effektivt og fremmer et reelt samarbejde.

Praktiske anbefalinger

Faglige medarbejdere bør:

- Have tilstrækkelig tid til rådighed sammen med de unge og deres familier så de opnår større indsigt i deres ønsker og behov.

-
-
- Udarbejde en skriftlig udslusningsplan på et så tidligt tidspunkt som muligt og gøre den fuldt tilgængelig for de unge og deres familier samt for eventuelle fagpersoner som på et senere tidspunkt inddrages i arbejdet såvel på skolen som uden for.
 - Justere udslusningsplanen når det er relevant i samarbejde med de unge selv.
 - Opmuntre de unge til at udforske og afprøve deres evner og færdigheder.
 - Forsyne de unge og deres familier med al den information de har brug for, eller henvise dem til instanser med kompetence på særlige områder.
 - Sikre at den individuelle uddannelsesplan og den individuelle udslusningsplan udformes i et format som er tilgængeligt for eksempelvis unge med begrænsede læsefærdigheder.

Udarbejdelse af hensigtsmæssige individuelle uddannelsesplaner

Politiske anbefalinger

Politiske beslutningstagere bør:

- Sikre at skolerne har de fornødne ressourcer til at udvikle individuelle uddannelsesplaner. Det er især vigtigt at lærerne har tilstrækkelig tid til rådighed og adgang til vejledning.
- Sørge for at der udarbejdes en udslusningsplan som led i den individuelle uddannelsesplan.
- Opsætte kvalitetsstandarder vedrørende individuelle uddannelsesplaner.
- Sikre at de kvalifikationer som de unge opnår afspejles i deres uddannelsesbeviser og at enhver form for diskrimination undgås.

Praktiske anbefalinger

Faglige medarbejdere bør:

- Sikre at der tages udgangspunkt i de unge selv når der udarbejdes individuelle uddannelsesplaner og individuelle udslusningsplaner.

-
-
- Sikre sig relevant hjælp og støtte så den individuelle uddannelsesplan bliver til gennem et reelt teamarbejde.
 - Sørge for at den individuelle uddannelsesplan revurderes løbende, såvel af den unge selv som af dennes familie og af de fagpersoner som deltager i arbejdet i og uden for skolen – resultaterne bør nedfældes skriftligt.
 - Sørge for at der fra starten oprettes en 'uddannelsesmappe' eller et tilsvarende redskab, så man altid kan referere tilbage til den oprindelige uddannelsesplan og en oversigt over de justeringer der er foretaget.
 - Uddannelsesmappen skal indeholde en vurdering af den unges holdninger, viden, erfaringer og primære kompetencer (f.eks. boglige, praktiske, generelle færdigheder, evner til at træffe beslutninger, kommunikationsevner).

Direkte medvirken og samarbejde mellem alle involverede parter

Politiske anbefalinger

Politiske beslutningstagere bør:

- Sikre at der etableres et tværgående samarbejde mellem de involverede områder og rådgivningsinstanser samt at dette samarbejde bliver opretholdt.
- Fastlægge en klar ansvarsfordeling mellem de involverede områder og instanser med henblik på at sikre en effektiv koordination af indsatsen.
- Sikre at såvel koordinationen som ansvarsfordelingen evalueres med henblik på at vurdere behovet for eventuelle justeringer.
- Sikre at alle parter lever op til deres ansvar og deltager i koordineringsarbejdet.
- Motivere arbejdsgivere og fagforeninger til at deltage aktivt.
- Tilskynde til samarbejde mellem alle de parter som er involveret på landsplan.

Praktiske anbefalinger

Faglige medarbejdere bør:

- Råde over et effektivt netværk som andre fagpersoner kan henvende sig til for at anmode om hjælp og information.
- Have mandat – budgetmæssigt eller i det mindste som bevilliget tid - til at påtage sig de koordineringsopgaver som samarbejdet med andre instanser kræver.
- Deltage i efteruddannelsesprogrammer som øger deres evne til at definere og dele de opgave- og ansvarsområder der indgår i koordineringssamarbejdet.

Tætte relationer mellem skole og arbejdsmarked

Politiske anbefalinger

Politiske beslutningstagere bør:

- Sikre at alle unge får mulighed for at stifte bekendtskab med realistiske arbejdssituationer.
- Garantere at alle unge får tilbud om at komme i erhvervspraktik og at der udvises respekt for de individuelle behov de måtte have.
- Gøre det muligt at tilrettelægge fleksible uddannelsesforløb, for eksempel i form af forberedelseskurser forud for egentlig erhvervspraktik i virksomheder.
- Sikre at virksomheder både formelt og uformelt tilskyndes til at etablere praktikpladser (skattebegunstigende eller sociale foranstaltninger, etc).
- Understrege og påvise de potentielle gensidige fordele gennem synliggørelse af positive eksempler.
- Involvere arbejdsgiverne i de forskellige tiltag, tilskynde til samarbejde med arbejdsformidlingen, gennemførelse af fælles informationskampagner, dannelse af netværk med deltagelse af virksomheder og fagforeninger.
- Sikre et formelt samarbejde mellem de forskellige instanser inden for uddannelses- og beskæftigelsessektorerne.
- Stille midler til rådighed til løbende efteruddannelse af lærere.

Praktiske anbefalinger

Faglige medarbejdere bør:

- Være åbne over for og holde sig bedre orienteret om mulighederne på arbejdsmarkedet.
- Have tid til at aflægge virksomhedsbesøg og arrangere møder med såvel virksomheder som andre af arbejdsmarkedets repræsentanter samt have midler til rådighed til gennemførelse af virksomhedsforløb for lærere med henblik på at ajouføre deres viden om hvordan tingene fungerer i praksis.
- Anvende alle de ressourcer der er til rådighed på skolerne i kontakten med virksomhederne.
- Invitere repræsentanter for virksomheder og andre af arbejdsmarkedets parter på besøg på skolerne så de kan lære de unge og deres lærere at kende.
- Følge op på de unge også efter at de har forladt skolen.

Overgangen til erhvervslivet er et led i en lang proces

Politiske anbefalinger

Politiske beslutningstagere bør:

- Tage alle nødvendige midler i brug for at sikre en vellykket overgang fra skole til erhvervsliv, herunder kortlægge og fjerne de forhindringer der står i vejen.
- Undgå stive og ufleksible procedurer på uddannelsesområdet (f.eks. vurderingsprocedurer).
- Tilskynde til øget samarbejde mellem de forskellige instanser og rådgivningsenheder og være opmærksomme på at det er nødvendigt at der bruges tid på samarbejds- og koordineringsopgaver.
- Sikre at overgangsplanerne udarbejdes på et tilstrækkeligt tidligt tidspunkt i de unges uddannelsesforløb og ikke blot ved afslutningen på den obligatoriske skolegang.
- Være opmærksomme på nødvendigheden af at en bestemt fagperson fungerer som referenceperson og rådgiver for den unge i overgangsfasen.

Praktiske anbefalinger

Faglige medarbejdere bør:

- Anvende metoder som sikrer et effektivt forløb. Der skal ydes kompetent, effektiv og fleksibel rådgivning og vejledning og tages fleksible former for støtte i brug. Det skal være formelt accepteret at der afsættes tilstrækkelig tid til løsning af de forskellige opgaver og til koordination med de øvrige involverede parter.

Hvis de foreslåede anbefalinger tages til efterretning vil man, ifølge de faglige eksperter, politiske beslutningstagere samt virksomheds- og fagforeningsrepræsentanter som har medvirket i dette projekt, kunne forbedre overgangen fra skolen til erhvervslivet og mindske de problemer som de unge møder når de forlader skolen og skal sikre sig beskæftigelse.

7 REFERENCER

Collado, J.C., Villagómez, E (2000) **Active Employment Policies and Labour Integration of Disabled People: Estimation of the Net Benefit**. Fundación Tomillo, Centre for Economic Studies. Rapportudkast udarbejdet for Europa-Kommissionen, Generaldirektoratet for Beskæftigelse.

ECOTEC Research and Consulting Ltd. (2000) **Benchmarking Employment Policies for People with Disabilities**. Rapport udarbejdet for Europa-Kommissionen, Generaldirektoratet for Beskæftigelse.

European Agency for Development in Special Needs Education; Editors: Bertrand, L., Pijl, S.J. and Watkins, A. (2000) **The Participation of people with disabilities within the SOCRATES Programme**, bilagsdata. E-rapport udarbejdet for Europa-Kommissionen, Generaldirektoratet for Undervisning og Kultur.

European Agency for Development in Special Needs Education. Editor: Meijer, C.J.W. (1999) **Financing of Special Needs Education**. Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education.

Europa-Kommissionen (EC): **Joint Employment Report** (1998).

Europa-Kommissionen (EC): **Labour Force Survey** (2000).

Det Europæiske Handicapforum: **The Madrid Declaration** (2002). Brussels. European Disability Forum.

Den Internationale Arbejdsorganisation (ILO) (1998) **Education, Employment and Training Policies and programmes for Youth with Disabilities in four European Countries**. Geneva: ILO.

Lauth, O. et al. (1996) **Socialisation and Preparation for Independent Living, Vocational Training and Education of Disabled Adults**. Helios programmet. Rapport udarbejdet for Europa-Kommissionen, Generaldirektoratet for Undervisning og Kultur.

OECD (1996) **Employment Outlook**, Paris, OECD.

OECD (1997) **Post-compulsory Education for Disabled People**, Paris, OECD.

Pellis , C. et al. (1996) **Transition through the Different Levels of Education**. Helios programmet. Rapport udarbejdet for Europa-Kommissionen, Generaldirektoratet for Undervisning og Kultur.

UNESCO (1994) **World Conference on Special Needs Education: Access and Quality**. Salamanca: UNESCO.

Overgang fra skole til erhvervsliv - online database
<http://www.european-agency.org/>

Det Europæiske Agenturs nationale koordinatore og nationale eksperter inden for området overgang fra skole til erhvervsliv

(NK = National Koordinator)

Østrig

Irene MOSER (NK) irene.moser@aon.at
Claudia NIEDERMAIR claudia.niedermair@magnet.at
Judith PANNOS judith.pannos@ssr-wien.gv.at

Belgien (flamsktalende)

Theo MARDULIER (NK) theo.mardulier@ond.vlaanderen.be
Ludo VLAMINCKX dbo@vlaanderen.be
Maria CREVE dbo@vlaanderen.be

Belgium (fransktalende)

Thérèse SIMON (NK) therese.simon@skynet.be
Danielle CHOUKART danielle.choukart@cfwb.be

Danmark

Poul Erik PAGAARD (NK) poul.erik.pagaard@uvm.dk
Preben SIERSBAEK LARSEN siersbaek@uvm.dk

Finland

Minna SAULIO (NK) minna.saulio@oph.fi
Touko HILASVUORI touko.hilasvuori@minedu.fi
Ms. Eija EL DAOUK eija.eldaouk@edu.hel.fi
Mr. Markku JAHNUKAINEN markku.jahnukainen@hamk.fi

Frankrig

Pierre Henri VINAY (NK) cnefei-diradj@education.gouv.fr
Nel SAUMONT (NK) brex@cnefei.fr
Patrice BLOUGORN brex@cnefei.fr

Tyskland

Anette HAUSOTTER (NK) a.hausotter@t-online.de
Alexander BÖHM alexboehm@odn.de
Ernst SCHULTE schulte@rwb-essen.de

Grækenland

Venetta LAMPROPOULOU (NK) spedu@pi-schools.gr
Stavroula POLYCHRONOPOULOU

Eleni MATHIOTOPOULOU polychronopoulou@geniki.gr
eurydice@ypeth.gr

Island

Bryndis SIGURJÓNSDOTTÍR (NK) brysi@ismennt.is
Eyglo EYJÓLFSDÓTTIR eyglo.eyjolfisdottir@mrn.stjr.is

Italien

Paola TINAGLI (Fungerende NK) paola.tinagli@istruzione.it
Lucia DE ANNA Deanna@iusm.it
Elisabetta BERNARDINI bettabernardini@libero.it

Luxemburg

Jeanne ZETTLINGER (NK) srea@pt.lu
Pia ENGLARO srea@pt.lu
Monique KRIER srea@pt.lu

Holland

Sip Jan PIJL (NK) s.j.pijl@ppsw.rug.nl
Peter DEN BOER pdb@stoas.nl
Harrie van den BRAND vdbrand@tref.nl

Norge

Gry HAMMER NEANDER (NK) Gry.Hammer.Neander@ls.no
Jorun Buli HOLMBERG j.b.holmberg@isp.uio.no
Gunvor BOLLINGMO gunvor.bollingmo@bfk.no

Portugal

Vitor MORGADO (NK) vitor.morgado@deb.min-edu.pt
João DE LIMA PINHEIRO np99ma@mail.telepac.pt

Spanien

Victoria ALONSO GUTIÉRREZ (NK) victoria.alonso@educ.mec.es
Marisa HORTELANO ORTEGA marisa.hortelano@educ.mec.es
Maria Dolores CEBOLLADA loguar@teletel.es

Sverige

Lena THORSSON (NK)

[lena.thorsson@sit.se](mailto:lana.thorsson@sit.se)

Håkan NORDIN

hdprod@telia.com

Leif THORSSON

leif.thorsson@swipnet.se

Storbritannien

Felicity FLETCHER-CAMPBELL (NK) f.f-campbell@nfer.ac.uk

Lesley DEE

ld205@hermes.cam.ac.uk